

Strategier och huvudbudskap för allergi-förebyggande arbete

- uppbyggnad av Folkhälsoinstitutets allergiprogram

Inger Sävenstrand Rådö

Britta Andersson

Lars-Erik Holm

Den statliga allergiutredningen föreslog 1989 bl a ett omfattande uppbyggnadsarbete inom kommuner, landsting, myndigheter, organisationer och näringsliv när det gäller allergiprevention. Artikeln belyser detta uppbyggnadsarbete i form av Folkhälsoinstitutets allergiförebyggande program, vilket i huvudsak har en befolknings- och samhällsinriktad strategi. Riktlinjer för nätverksbygge, informationsspridning och olika nyckelgruppers roll beskrivs i artikeln.

Avdelningsdirektör Inger Sävenstrand Rådö är programansvarig för Folkhälsoinstitutets allergiförebyggande program. Avdelningsdirektör Britta Andersson är verksam inom detta program och Lars-Erik Holm är generaldirektör för Statens Strålskyddsinstitut men var vid tidpunkten för skrivande av denna artikel medicinalråd och chef för Folkhälsoinstitutets Enhet för Miljö och Hälsa.

Allergi kan förebyggas genom miljö-åtgärder

Allergiutredningen påtalade i sitt betänkande att den traditionella kunskapen om ärftliga faktorer och allergener inte längre räcker som förklaringsmodell till allergiutvecklingen. "Vi måste i högre grad rikta blicken mot andra miljöfaktorer. Ökningen av allergier kan ses som det första påtagliga tecknet hos människan att vår moderna miljö i västvärlden skapar betydande hälsoproblem. Miljöeffekter på flora och fauna har ofta uppmärksamats. Däremot inte miljöeffekter på människan i form av allergi och andra överkänslighetsproblem". Sambanden mellan faktorer i inomhusmiljön och allergi-utvecklingen betonades särskilt.

Allergiutredningen underströk att trots behov av stora forskningsinsatser, kunskapsläget var redan 1989 till

räckligt för att vidta en rad åtgärder och därmed förebygga allergi och andra överkänslighetsbesvär. Ett uppbyggnadsarbete inom kommuner, landsting, myndigheter, organisationer och näringsliv ansågs nödvändigt. Bl a föreslogs allergikommittéer i samverkan mellan kommuner, landsting och berörda organisationer på lokal nivå och ett samlande organ på nationell nivå.

Befolkningsinriktad strategi

Folkhälsoinstitutet bildades 1992 och ett halvår senare började Allergiprogrammet sin verksamhet, med den övergripande målsättningen att förhindra att allergier/överkänslighet uppstår och att allergiker får besvär. Allergiprogrammet arbetar för att öka kunskapen om hur allergier kan förebyggas genom utbildning av olika personalgrupper/nyckelpersoner inom landsting och kommuner, men också genom att myndigheter, organisationer och branscher lär sig mer om allergiprevention och arbetar med detta inom ramen för ordinarie verksamhet, *tabell 1*. Effekten förstärks av direktinformation till befolkningen genom samarbete med media, som uppmärksammar allergifrågorna och genom att utlysa Allergiåret 95 som ger möjlighet för många intresserade att samtidigt arbeta med allergiprevention. Resurserna användes för kunskapsuppbyggnad och för att ta fram redskap för arbetet. I första hand är verksamheten inriktad mot *primärprevention*, då det ju gäller att förhindra att barnen utvecklar allergi. Men sekundärpreventionen, dvs att ta hänsyn till allergiker genom miljöåtgärder och därmed förhindra att besvär uppkommer ingår också.

Ökningen av allergier kan ses som det första påtagliga tecknet hos människan att vår moderna miljö i västvärlden skapar betydande hälsoproblem

Tabell 1. Allergiprogrammets strategi

- I. Kunskapssammanställningar om allergier och risk faktorer
- II. Utveckla utbildningsmaterial - och redskap
- III. Bygga nätverk
- IV. Sprida information och utbilda nyckelgrupper
- V. Utveckla metoder för allergiprevention
- VI. Utveckla koncept för allergiprevention för
 - landstingets primärvård - primärprestation
 - nyblivna föräldrar - primärprestation
 - yrkesliv - miljöåtgärder
 - kommun - allergianpassad kommun
 - kommun - allergianpassad daghem/skola
 - livsmedelsbutik och branscher - allergirisker i mat och livsmedel
- VII. Forskning
- VIII. Utvärdering

Kunskapssammanställning på vetenskaplig grund

Inom allergiområdet är kunskapsbristerna uppenbara men det förekommer dessutom en hel del subjektiva tyckanden och missuppfattningar, som allergiprogrammet ansett det vara nödvändigt att komma till rätta med. Folkhälsoinstitutet skall enligt instruktioner, stå på vetenskaplig bas. Eftersom det gått några år sedan Allergi-utredningen gjorde en sammanställning av riskfaktorer för allergi, bedömdes det angeläget att uppdatera kunskapsläget inom några områden som grund för Folkhälsoinstitutets kommande arbete med information och utbildning.

Sakkunniga anlätades för att gå igenom den vetenskapliga litteraturen och göra en aktuell sammanställning av kunskapsläget vad avser möjligheten att förebygga allergi och annan överkänslighet. Seminarier hölls därefter varvid materialet granskades i bredare vetenskapliga kretsar. Arbetet resulterade i följande kunskapssammanställningar:

- Omfattningen av allergi och annan överkänslighet.
- Allergi och annan överkänslighet i huden.
- Luften vi andas utomhus.
- Luften vi andas inomhus.
- Mat och allergi och annan överkänslighet.
- Samhällesekonomiska kostnader avseende allergiska besvär hos barn och vuxna.

Preventiva budskap på vetenskaplig grund

De vetenskapliga sammanställningarna bearbetades till lättförståelig text i form av frågor och svar i *Allergiboken*, i broschyrer, OH-material, video-produktioner

Allergiprogrammets huvudbudskap är att var tredje svensk lider av allergi, att allergierna ökar särskilt hos barn och att man kan göra någonting åt detta

och i en folder till alla svenska hushåll.

Huvudbudskapen har utformats på följande sätt:
Var tredje person har en allergi.

Ca tre miljoner invånare i Sverige och 40 % av barnen när de börjat i skolan, har eller har haft någon form av allergi eller överkänslighetsbesvär.

Allergierna ökar, särskilt bland barn.

När barnen är små är de extra känsliga för allergiframkallande ämnen. Allergi är idag den största folksjukdomen bland barn.

Du kan göra något åt det.

Vi kan alla göra något för att förebygga allergier hos barn. Det innebär inga stora uppoffringar. Allt som behövs är att vi tänker oss för och ändrar vårt vardagsbeteende en aning. En allergi som man får tidigt öppnar dörren för flera. Vi ska hjälpas åt att dra igen dörren. *Det finns mycket du kan göra för att stämma i bäcken.*

Råden är:

- Vänta med att skaffa hund eller katt om du umgås med små barn.
- Rök inte i närheten av barn.
- Städa så att det blir rent.
- Var snäll mot huden.
- Vädra och ventilerar så mår alla bra.
- Amma barnet helst 4 månader, gärna mer.
- Renare luft utomhus underlättar för alla.

Informationssatsning - Allergiåret 95

För att öka kunskapen om allergi hos befolkningen, valde Allergi-programmet att vända sig till några centrala organisationer och myndigheter med egna kontaktvägar ut till befolkningen. Detta har resulterat i ett unikt samarbetsprojekt - *Allergiåret 95* - mellan Folkhälsoinstitutet, Astma- och Allergiförbundet, Apoteksbolaget, Livsmedelsverket och Svenska Läkaresällskapet.

Det allergiförebyggande arbetet står idag där en gång tbc, cancer och aids stod. Satsningen på ett allergiår är från *Folkhälsoinstitutets* sida ett sätt att få med många goda krafter som kommuner, landsting, organisationer, myndigheter, näringsliv och många yrkesgrupper i ett långsiktigt allergiförebyggande arbetet, vilket är nöd-

vändigt för att hejda allergiutvecklingen.

Vid invigningen av Allergiåret 95 utsåg institutet ett 70-tal ombud eller "eldsjälar" som vidareinformatörer. Personer från olika professioner som hälsoplanerare, astma-allergisköterska, förskollärare, lärare, apotekare, hälso- och miljöskyddsinspektör från olika delar av landet valdes ut.

Under Allergiåret 95 görs en rad insatser för att öka kunskapsnivån, påverka attityder och beteenden och skapa resurser för förebyggande åtgärder. Året är indelat i fyra temaperioder som följer kvartalsindelningen:

- *Inomhusmiljön* - rökning, husdjur, fuktiga byggnader, städning, kvalster mm.

- *Utomhusmiljön* - pollen, trafikavgaser, ozon mm.

- *Maten* - matallergier och intoleranser.

- *Huden* - eksem, nickelallergi mm.

Apoteksbolaget har ca 12 000 anställda och 900 apotek som årligen besöks av mer än 70 miljoner kunder. Mötet med kunden ger möjlighet att informera och svara på frågor. Apoteken fungerar under Allergiåret 95 som informationcentraler för dem som är allergiska.

Astma- och allergiförbundet är en intresseorganisation för alla med astma, allergi eller annan överkänslighet. Förbundet har cirka 30.000 medlemmar i 180 läns- och lokalföreningar i landet och är en lokal resurs som man kan vända sig till. Tillsammans med Folkhälsoinstitutet genomför förbundet utbildningar i allergiförebyggande arbete i kommunerna.

Livsmedelsverket ansvarar för livsmedelstillsyn och kontrollerar att livsmedlen svarar mot de krav som ställs. Inför Allergiåret 95 har samtliga kommuner fått utbildning om livsmedelsallergier. Information om livsmedelsallergier ges till olika brancher inom livsmedelsindustri och handel.

Svenska Läkarsällskapet har ca 18 500 läkare organiserade i ett 60-tal områdesföreningar. Inför Allergiåret 95 bildades en referensgrupp med representanter för Svensk förening för Allergologi och elva andra specialistföreningar, som (delvis) arbetar med allergifrågor.

Utbildning av vidareinformatörer

Under Allergiåret 95 intensifieras utbildningsarbetet. Som förberedelse för viktiga nyckelgrupper, som skulle kunna vara vidare-informatörer under Allergiåret, valde Folkhälsoinstitutet att satsa på information och utbildning. Efter en inventering av vad som pågick av allergiförebyggande utbildning i landet tecknades samarbetsavtal om gemensamma utbildningar i allergiprevention

Viktiga målgrupper för särskild allergiutbildning är primärvårdspersonal, hälsoplanerare samt miljö- och hälsoskyddspersonal och andra primärkommunala tjänstemän

under 1994 och 1995 samt stöd gavs till många lokala initiativ. Viktiga målgrupper för utbildning är bl a primärvårdspersonal, hälsoplanerare, hälso- och miljöskyddspersonal och andra kommunala tjänstemän, men också tvärssektorella kurser har arrangerats. Ett 70-tal utbildningstillfällen och ca 5000 personer har t o m mars 1995 gått utbildningar eller kurser som Folkhälsoinstitutet arrangerat eller medverkat i. Aktiviteter har pågått i samtliga län. Dessutom har lokala arrangörer av kurser fått stöd genom idéer och material.

Med denna initiala satsning på fortbildning av personal inför och under Allergiåret 95 har Folkhälsoinstitutet avsett att öka intresset för och höja kunskapsnivån i allergiprevention. Därefter är strategin att få organisationer, kommuner, landsting att själva satsa långsiktigt på utbildning av sin egen personal och att motivera anordnare av reguljär utbildning att ta in moment om allergiprevention.

Avtal med samarbetspartner

Folkhälsoinstitutet arbetar med få personer anställda centralt. I Allergi-programmet är fyra personer fast anställda. Sakkunniga är knutna till programmen på deltid och konsultbas. Samarbetsavtal har tecknats med några som redan har erfarenhet av allergiförebyggande arbete för att därigenom relativt snabbt få en bredd på verksamheten i landet.

Ett samarbetsavtal har skrivits med *Folkhälsa i Sundsvall* som fått i uppdrag att sprida det allergiförebyggande arbetet till andra kommuner i landet, att hålla samman Allergiprogrammets utbildningsverksamhet, och att medverka i nätverksuppbyggnaden i landet.

Med *Skaraborgsinstitutet* finns ett avtal om utbildning och metod-utveckling och med *Miljömedicinska enheten i Stockholms läns landsting* har avtalats om utveckling av ett regionalt allergipreventivt program.

Folkhälsoinstitutet har också inlett ett samarbete med *Folkhälsosekretariatet i Göteborg*, där fortbildning i allergiprevention av BVC-personalen inom ramen för ordinarie verksamhet samt utvärdering är en del.

Uppbyggnad av nätverk

Uppbyggnad av olika nätverk, för att främja det allergiförebyggande arbetet är en väsentlig del i Allergi-programmets strategi. Exempel på detta är sakkunniga inom programmet, som inbjudit kollegor att ingå i nätverk för bla hudläkare, barnallergologer, lungläkare för att medverka i utbildning. Andra exempel på nätverk är samarbetsparterna under Allergiåret och nätverken kring var och en av dessa organisationer och myndigheter samt Folkhälsoinstitutets samarbetspartner. Konferenser och utbildningar utgör grunden för nätverk dels av kursanordnare, dels av föreläsare.

Allergiprogrammet har inbjudit landets samtliga kommuner att bli en allergianpassad kommun. För att bli det måste vissa kriterier ha uppfyllts. Kommunstyrelsen skall ha fattat ett politiskt beslut om att arbeta allergiförebyggande i samverkan med primärvården och Astma Allergiförbundet. En allergikommitté skall ha bildats och ett handlingsprogram ha upprättats. Handlingsprogrammet bör innehålla beslut om rökfrihet och djurfrihet i offentliga lokaler, en plan för allergianpassning av daghem och skolor, liksom arbetsmiljö och utbildning av kommunalpersonal om matallergi samt en plan för upphandling av allergianpassade produkter. Hittills har 11 kommuner anmält sig för att arbeta som en allergianpassad kommun och många andra har visat intresse för att arbeta lokalt med allergifrågorna på annat sätt.

Utvecklingen av samarbetet med de kommuner som anmält att de beslutat bli en allergianpassad kommun är ytterligare exempel på nätverks uppbyggnad.

Allergianpassning av barns miljöer

Allergiprogrammets kunskapsunderlag visar att barns miljöer både i hem, daghem och skolor ur allergisynpunkt är sämre än vuxnas. Daghem och skolor är sämre ventilerade än kontor och barns sovrum är ofta sämre ventilerade än vuxnas. Städningen är oftare bristfällig liksom lokalunderhåll. Det skall ses med utgångspunkt i att barn dessutom är känsligare än vuxna.

Allergiprogrammet har fått ett särskilt regeringsuppdrag att sprida den kunskap om sambanden mellan inommiljön och allergi/överkänslighet, som finns inom programmet i syfte att bygga allergianpassat.

Allergiprogrammet har inbjudit landets samtliga kommuner att försöka uppfylla alla kriterier för benämningen allergianpassad kommun

Uppdraget genomförs genom regionala konferenser i samverkan med kommuner och andra myndigheter. Hjälpmedel för allergianpassat byggande har tagits fram.

Medel till forskning

Idag vet vi tillräckligt för att i stor utsträckning skydda våra barn från att utveckla allergi och förhindra att de som redan är allergiska får besvär av miljöer de vistas i. Allergiforskningsbehoven är fortfarande stora. Hittills har blygsamma belopp satsats på allergiforskning, i synnerhet sådan som är av betydelse för prevention, i förhållande till t ex annan folkhälsoforskning eller forskning för utveckling av läkemedel.

I en långsiktig strategi för Allergiprogrammet ingick redan initialt att med hjälp av en forskargrupp inventera forskningsfronten, behov av forskning, samt att föreslå en plan för uppbyggnad av allergiforskning i landet. Folkhälso-institutet uppmärksammade regeringen 1994 på det stora forskningsbehovet och 250 miljoner avsattes samma år i en särskild stiftelse för allergiforskning, VÅRDAL.

Efter Allergiåret 95

Utvärdering av Allergiprogrammets olika delar pågår och kommer att ligga till grund för det fortsatta arbetet. Synsättet i programmets strategi är att Allergiåret -95 är ett mobiliseringår och en första fas i ett långsiktigt arbete. Nästa fas blir en nationell samling mot allergi, där intressenter för det allergiförebyggande arbete i landet går samman och fortsätter med hög intensitet, sannolikt i många år, till dess att allergiökningen hejdsats.

REFERENSER

- Allergikutredningen SOU 1989:76 Att förebygga allergi/överkänslighet; åtgärder, information och utbildning, forskning
Folksam, Riksförbundet mot astma-allergi och ABF: Sätt stopp för allergi, 1991
Hela folkets hälsa - En nationell strategi. Folkhälsogrupper nr 8, 1991. Folkhälsoinstitutets Allergiprogram:
Formgren H: Omfattningen av allergi och annan överkänslighet.
Björkner B: Allergi och annan överkänslighet i huden.
Bylin G, Boström C E: Luften vi andras utomhus.
Kjellman M, Sundell J: Luften vi andas inomhus.
Edberg, U: Matallergier och annan överkänslighet.
Persson U, Svarvar P, Ödegaard K: Samhällsekonomiska kostnader avseende allergiska besvär hos barn/vuxna 1993/94.
U. Persson, P. Svarvar, K. Ödegaard, IHE, inst. för hälso-sjukvårdsekonomi i Lund.